

PODSTAWY PRAWA DLA EKONOMISTÓW

redakcja naukowa Bogustawa Gnela

Paweł Dąbek, Bogustawa Gnela, Aneta Kaźmierczyk
Piotr Kukuryk, Magdalena Małecka-Łyszczek, Aneta Mendrek
Kinga Michałowska, Ryszard Szostak, Piotr Wiatrowski

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE

4

PODSTAWY PRAWA DLA EKONOMISTÓW

redakcja naukowa Bogustawa Gnela

Paweł Dąbek, Bogustawa Gnela, Aneta Kaźmierczyk
Piotr Kukuryk, Magdalena Matecka-Łyszczek, Aneta Mendrek
Kinga Michałowska, Ryszard Szostak, Piotr Wiatrowski

SERIA AKADEMICKA

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

WYDANIE

4

Stan prawny na 1 czerwca 2023 r.

Wydawczyni
Monika Pawłowska

Redaktorka prowadząca
Livia Śpiewak

Opracowanie redakcyjne
ERGO Katarzyna Rybczyńska

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne rozdziały napisali:

Bogusława Gnela – wprowadzenie, I, IX pkt 9.4 i 9.5; XIII

Bogusława Gnela, Paweł Dąbek, Aneta Mendrek – XII

Bogusława Gnela, Paweł Dąbek, Aneta Kaźmierczyk – V

Bogusława Gnela, Magdalena Matecka-Łyszczek – III

Piotr Kukuryk – II

Kinga Michałowska – X, XI

Ryszard Szostak – IV, VI, IX pkt 9.1, 9.2 i 9.3

Piotr Wiatrowski – VII, VIII

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2023

ISBN 978-83-8328-774-4

4. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz ważniejszych skrótów	13
Wprowadzenie	15
Rozdział I	
Ogólne wiadomości o prawie	19
1.1. Pojęcie prawa i jego funkcje	19
1.2. Prawo a moralność	23
1.3. Norma prawna a przepis prawny. Zdarzenie prawne a stosunek prawny	25
1.4. System prawa	28
1.5. Źródła prawa	30
1.6. Zasady stosowania prawa	31
1.7. Wykładnia przepisów prawnych	35
Rozdział II	
Elementy prawa Unii Europejskiej	39
2.1. Zagadnienia ogólne	39
2.1.1. Geneza Unii Europejskiej	39
2.1.2. Status Unii Europejskiej oraz jej wspólne wartości i cele	41
2.1.3. Podział kompetencji między Unię Europejską a państwa członkowskie	44
2.2. Instytucje Unii Europejskiej	46
2.2.1. Uwagi wprowadzające	46
2.2.2. Parlament Europejski	46
2.2.3. Rada Europejska	47
2.2.4. Rada	48
2.2.5. Komisja Europejska	49
2.2.6. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej	50
2.2.7. Inne (ważniejsze) instytucje i organy Unii Europejskiej	52
2.3. Źródła prawa Unii Europejskiej	53
2.4. Obowiązki prawa Unii Europejskiej w polskim systemie prawnym	56

Rozdział III

Elementy prawa konstytucyjnego.....	59
3.1. Pojęcie prawa konstytucyjnego i jego źródła	59
3.2. Zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.....	60
3.3. Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela	64
3.4. Organy władzy	66
3.4.1. Uwagi wstępne	66
3.4.2. Organy władzy ustawodawczej.....	66
3.4.3. Organy władzy wykonawczej.....	69
3.4.4. Organy władzy sądowniczej (sądy i trybunały)	73
3.4.4.1. Trybunał Konstytucyjny	73
3.4.4.2. Trybunał Stanu	74
3.4.4.3. Sąd Najwyższy.....	75
3.4.4.4. Sądy powszechne	76
3.4.4.5. Sądy szczególne.....	77
3.5. Konstytucyjne organy kontroli państwowej i ochrony prawa.....	78
3.5.1. Najwyższa Izba Kontroli.....	78
3.5.2. Rzecznik Praw Obywatelskich	79
3.5.3. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji.....	80

Rozdział IV

Elementy prawa administracyjnego	81
4.1. Zagadnienia ogólne.....	81
4.1.1. Pojęcie administracji publicznej.....	81
4.1.2. Stosunek administracyjnoprawny	82
4.1.3. Źródła prawa administracyjnego	83
4.2. Formy działania administracji publicznej.....	83
4.2.1. Czynności administracyjne	83
4.2.2. Akt administracyjny	84
4.2.3. Pozostałe czynności administracyjne	86
4.3. Podmioty administracji	87
4.3.1. Podmioty administracji rządowej.....	87
4.3.2. Podmioty administracji samorządowej	88
4.4. Kontrola administracji publicznej.....	94
4.4.1. Pojęcie kontroli	94
4.4.2. Kontrola wewnętrzna	95
4.4.3. Kontrola instytucjonalna	95

Rozdział V

Elementy postępowania administracyjnego i sądownoadministracyjnego	97
5.1. Postępowanie administracyjne ogólne	97
5.1.1. Uwagi wstępne	97

5.1.2. Organ prowadzący postępowanie administracyjne.....	98
5.1.3. Strona i inne podmioty na prawach strony	100
5.1.3.1. Strona w postępowaniu administracyjnym.....	100
5.1.3.2. Podmioty na prawach strony	101
5.1.4. Czynności techniczno-procesowe postępowania administracyjnego.....	103
5.1.4.1. Wezwania.....	103
5.1.4.2. Doręczenia.....	103
5.1.4.3. Metryki, protokoły i adnotacje.....	105
5.1.5. Zasady postępowania administracyjnego.....	105
5.1.5.1. Naczelne zasady postępowania administracyjnego.....	105
5.1.5.2. Zasady ogólne postępowania administracyjnego.....	106
5.1.6. Wszczęcie postępowania i terminy załatwiania spraw	108
5.1.6.1. Wszczęcie postępowania	108
5.1.6.2. Terminy załatwiania spraw	109
5.1.7. Postępowanie wyjaśniające	109
5.1.8. Decyzja i inne rozstrzygnięcia w postępowaniu administracyjnym	110
5.1.8.1. Decyzja	110
5.1.8.2. Uгода	111
5.1.8.3. Postanowienie	111
5.1.9. Postępowanie odwoławcze	111
5.1.9.1. Środki odwoławcze.....	111
5.1.9.2. Postępowanie przed organem odwoławczym	112
5.1.10. Postępowania szczególne.....	113
5.1.10.1. Mediacja	113
5.1.10.2. Milczące załatwienie sprawy	113
5.1.11. Weryfikacja decyzji ostatecznych.....	114
5.1.11.1. Uwagi wstępne	114
5.1.11.2. Wznowienie postępowania.....	114
5.1.11.3. Stwierdzenie nieważności decyzji	114
5.1.11.4. Uchylenie lub zmiana decyzji niewadliwych.....	115
5.2. Postępowanie przed sądem administracyjnym.....	115
5.2.1. Uwagi wstępne	115
5.2.2. Podmioty postępowania sądownoadministracyjnego	117
5.2.2.1. Sąd administracyjny	117
5.2.2.2. Strony oraz inne podmioty postępowania sądownoadministracyjnego	118
5.2.3. Postępowanie przed wojewódzkim sądem administracyjnym	118
5.2.4. Postępowanie przed Naczelnym Sądem Administracyjnym.....	120
5.2.5. Wzruszenie prawomocnych orzeczeń sądów administracyjnych.....	122

5.3. Postępowanie egzekucyjne w administracji.....	123
5.3.1. Uwagi wstępne	123
5.3.2. Podmioty i uczestnicy postępowania egzekucyjnego	123
5.3.3. Wszczęcie egzekucji	124
5.3.4. Zasady postępowania egzekucyjnego.....	124
5.3.5. Środki egzekucyjne	125
Rozdział VI	
Elementy prawa finansowego	127
6.1. Finanse publiczne i prawo finansowe.....	127
6.2. Budżet państwa a budżet jednostki samorządu terytorialnego.....	128
6.3. Zarys prawa podatkowego i celnego	130
6.4. Podstawy ustroju pieniężnego.....	133
6.5. Nadzór nad rynkiem finansowym	134
Rozdział VII	
Elementy prawa karnego	137
7.1. Uwagi wstępne.....	137
7.2. Pojęcie przestępstwa	137
7.3. Wyłączenie odpowiedzialności karnej.....	142
7.4. Kary i środki karne	147
7.5. Wymiar kary.....	147
7.6. Niektóre rodzaje przestępstw	148
Rozdział VIII	
Elementy postępowania karnego.....	151
8.1. Zasady postępowania karnego.....	151
8.2. Europeizacja prawa karnego procesowego.....	154
8.3. Postępowanie karne skarbowe	154
Rozdział IX	
Elementy prawa cywilnego	157
9.1. Uwagi wstępne.....	157
9.2. Część ogólna prawa cywilnego	157
9.2.1. Pojęcie stosunku cywilnoprawnego.....	157
9.2.2. Podmioty stosunków cywilnoprawnych i ich reprezentacja.....	159
9.2.2.1. Osoby fizyczne	159
9.2.2.2. Osoby prawne.....	162
9.2.2.3. Reprezentacja podmiotów prawa cywilnego.....	166
9.2.3. Przedmioty stosunków cywilnoprawnych	168
9.2.4. Czynności prawne	169
9.2.4.1. Uwaga wstępna	169

9.2.4.2. Pojęcie i rodzaje czynności prawnych	169
9.2.4.3. Treść czynności prawnej.....	170
9.2.4.4. Forma czynności prawnej	171
9.2.4.5. Wykładnia i wady oświadczeń woli.....	172
9.2.4.6. Zawarcie umowy.....	173
9.2.5. Przedawnienie roszczeń i terminy zawite.....	175
9.3. Prawo rzeczowe	176
9.3.1. Ogólne wiadomości o prawie rzeczowym	176
9.3.1.1. Pojęcie prawa rzeczowego i praw rzeczowych.....	176
9.3.1.2. Przedmioty praw rzeczowych.....	176
9.3.2. Prawo własności.....	178
9.3.2.1. Pojęcie i treść prawa własności	178
9.3.2.2. Nabycie i utrata prawa własności	179
9.3.2.3. Ochrona własności	180
9.3.2.4. Współwłasność i jej rodzaje	181
9.3.3. Użytkowanie wieczyste	182
9.3.4. Ograniczone prawa rzeczowe	183
9.3.4.1. Użytkowanie	183
9.3.4.2. Służebności.....	184
9.3.4.3. Spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu.....	185
9.3.4.4. Zastaw	186
9.3.4.5. Hipoteka.....	187
9.3.5. Posiadanie.....	188
9.3.6. Księgi wieczyste	190
9.4. Zobowiązania	191
9.4.1. Pojęcie zobowiązania i jego elementy.....	191
9.4.1.1. Pojęcie zobowiązania cywilnoprawnego i jego strony.....	191
9.4.1.2. Wierzytelność, dług i odpowiedzialność	192
9.4.1.3. Treść i rodzaje świadczenia	194
9.4.2. Przyczyny powstania zobowiązań	201
9.4.2.1. Umowy zobowiązaniowe.....	201
9.4.2.2. Czyny niedozwolone	205
9.4.2.3. Bezpodstawne wzbogacenie.....	210
9.4.2.4. Inne zdarzenia	210
9.4.3. Wykonanie zobowiązań	211
9.4.4. Skutki niewykonania zobowiązań	213
9.4.4.1. Uwagi wstępne	213
9.4.4.2. Skutki niewykonania zobowiązań w postaci wyrządzenia szkody.....	213
9.4.4.3. Skutki niemożliwości następczej świadczenia	216
9.4.4.4. Skutki opóźnienia lub zwłoki	216
9.4.4.5. Inne skutki niewykonania zobowiązań – wzmianka	218

9.4.4.6. Zbieg odpowiedzialności a skutki niewykonania zobowiązań.....	218
9.4.5. Wygaśnięcie zobowiązań	218
9.4.6. Zmiana wierzyciela lub dłużnika	220
9.4.7. Najważniejsze umowy zobowiązaniowe	220
9.4.7.1. Umowy o przeniesienie praw.....	220
9.4.7.2. Umowy o korzystanie z cudzych rzeczy lub praw	228
9.4.7.3. Umowy o świadczenie usług.....	231
9.4.7.4. Umowy regulujące stosunki kredytowe.....	236
9.4.7.5. Umowy o zabezpieczenie wierzytelności.....	240
9.4.7.6. Umowy o funkcji alimentacyjnej.....	241
9.4.7.7. Umowy ubezpieczenia gospodarczego.....	242
9.4.7.8. Umowa spółki cywilnej.....	243
9.4.8. Przekaz i papiery wartościowe.....	244
9.5. Ogólna charakterystyka prawa spadkowego oraz prawa rodzinnego.....	245
9.5.1. Ogólna charakterystyka prawa spadkowego.....	245
9.5.2. Ogólna charakterystyka prawa rodzinnego	247

Rozdział X

Elementy prawa pracy.....	249
10.1. Uwagi wstępne.....	249
10.2. Pojęcie i rodzaje stosunków pracy	250
10.3. Strony stosunku pracy.....	251
10.4. Powstanie, zmiana i ustanie stosunku pracy	251
10.5. Treść stosunku pracy.....	256
10.6. Czas pracy i urlopy.....	258
10.7. Wynagrodzenie za pracę i jego ochrona.....	261
10.8. Odpowiedzialność w stosunkach pracy.....	262
10.9. Ochrona pracy	263

Rozdział XI

Elementy prawa ubezpieczeń społecznych	267
11.1. Uwagi wstępne.....	267
11.2. Zasady ubezpieczeń społecznych.....	268
11.3. Stosunek prawny ubezpieczenia społecznego	269
11.4. Zasiłki	270
11.5. Emerytury i renty.....	274

Rozdział XII

Elementy postępowania cywilnego	277
12.1. Uwagi wstępne.....	277
12.1.1. Postępowanie cywilne i prawo postępowania cywilnego	277

12.1.2. Zasady postępowania cywilnego	277
12.1.3. Funkcja postępowania cywilnego i jego rodzaje	279
12.1.3.1. Tryby postępowania rozpoznawczego	280
12.1.3.2. Postępowanie zwykłe a postępowanie odrębne	280
12.1.4. Szczególne rozwiązania w związku z COVID-19	281
12.2. Proces cywilny – postępowanie zwykłe	281
12.2.1. Przesłanki postępowania rozpoznawczego	281
12.2.2. Podmioty procesu cywilnego	281
12.2.3. Powództwo i inne czynności procesowe	284
12.2.4. Koszty postępowania	284
12.2.5. Postępowanie przed sądem pierwszej instancji	285
12.2.6. Zaskarżanie orzeczeń sądowych	292
12.2.6.1. Rodzaje środków zaskarżenia	292
12.2.6.2. Zwyczajne środki zaskarżenia	292
12.2.6.2.1. Apelacja	293
12.2.6.2.2. Zażalenie	295
12.2.6.2.3. Skarga na orzeczenie referendarza	296
12.2.6.3. Nadzwyczajne środki zaskarżenia	296
12.2.6.3.1. Skarga kasacyjna	297
12.2.6.3.2. Wznowienie postępowania	299
12.2.6.3.3. Skarga nadzwyczajna	300
12.2.6.4. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia	301
12.3. Wybrane postępowania odrębne	302
12.3.1. Uwagi wstępne	302
12.3.2. Postępowanie nakazowe i upominawcze	303
12.3.2.1. Postępowanie nakazowe	304
12.3.2.2. Postępowanie upominawcze	304
12.3.3. Elektroniczne postępowanie upominawcze	305
12.3.4. Postępowanie uproszczone	305
12.3.5. Europejskie postępowania transgraniczne	306
12.3.6. Postępowanie w sprawach gospodarczych	307
12.3.6. Postępowanie z udziałem konsumentów	308
12.3.7. Postępowanie grupowe	309
12.4. Sądowe postępowanie egzekucyjne	310
12.4.1. Cel i podstawa egzekucji	310
12.4.2. Rodzaje i sposoby egzekucji	310
12.4.3. Ograniczenia egzekucji	311
12.4.4. Obrona dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym i środki zaskarżenia	311
12.5. Postępowanie przed sądem polubownym (arbitrażowym) – wzmianka	312

Rozdział XIII

Elementy prawa prywatnego międzynarodowego	315
13.1. Pojęcie i źródła prawa prywatnego międzynarodowego	315
13.2. Prawo właściwe dla sytuacji „z elementem obcym”	317
Autorzy	325
Wykaz aktów normatywnych	327
Skorowidz	331

WPROWADZENIE

Podręcznik *Podstawy prawa dla ekonomistów* przeznaczony jest przede wszystkim dla studentów wszystkich kierunków studiów związanych z dyscyplinami ekonomia i finanse oraz nauki o zarządzaniu i jakości, zwanych dalej studiami ekonomicznymi. W istocie jest on przydatny także dla innych kierunków studiów związanych z dziedziną nauk społecznych, na których w koncepcji kształcenia uwzględnia się dyscyplinę nauki prawne, albo tylko przedmioty związane z tą dyscypliną. Na treść tego podręcznika składają się podstawowe wiadomości z zakresu poszczególnych gałęzi lub działów prawa, niezbędne szczególnie przyszłemu ekonomiście.

Programy studiów kierunków ekonomicznych z reguły przewidują – oprócz przedmiotów: elementy prawa lub podstawy prawa – także inne przedmioty prawnicze, jak np. prawo cywilne, prawo handlowe (gospodarcze), prawo pracy, prawo administracyjne lub prawo własności intelektualnej. Niniejszy podręcznik uwzględnia tę okoliczność i stanowi również wprowadzenie do studiowania tych innych przedmiotów prawniczych.

Związki prawa z ekonomią, finansami czy zarządzaniem zachodzą nie tylko w działalności gospodarczej, ale również w organizowaniu i zarządzaniu różnymi procesami oraz instytucjami (np. w administracji publicznej). Studenci kierunków ekonomicznych przygotowują się do wykonywania zawodu w wymienionych przykładowo sferach, powinni zatem w czasie studiów nabyć elementarną wiedzę z zakresu wszystkich gałęzi prawa – ze szczególnym uwzględnieniem prawa cywilnego i prawa administracyjnego, dlatego tym gałęziom prawa poświęcono w podręczniku najwięcej uwagi.

Podręcznik składa się z 13 rozdziałów. W rozdziale I „Ogólne wiadomości o prawie” wyjaśnione zostały podstawowe pojęcia (instytucje) z zakresu teorii prawa, których zrozumienie jest niezbędne do przyswojenia zagadnień przedstawionych w następnych rozdziałach. Rozdział II „Elementy prawa Unii Europejskiej” wyjaśnia najważniejsze instytucje prawa unijnego i zasady stosowania tego prawa w Polsce będącej państwem członkowskim Unii Europejskiej. Rozdział III „Elementy prawa konstytucyjnego” poświęcony jest głównym zagadnieniom prawnym ustroju Rzeczypospolitej

Polskiej, wolnościom, prawom i obowiązkom człowieka i obywatela, konstytucyjnym organom władzy, kontroli państwowej i ochrony prawa. Rozdział IV „Elementy prawa administracyjnego” zawiera wiadomości na temat administracji publicznej i jej podmiotów, stosunku administracyjnoprawnego, form działania administracji publicznej i jej kontroli. Ponieważ przyszły ekonomista w pracy zawodowej może pełnić funkcję organu administracji lub strony postępowania prowadzonego przez ten organ albo przez sąd administracyjny, w rozdziale V „Elementy postępowania administracyjnego i sądowniczoadministracyjnego” przedstawiono zasady postępowania przed organami administracji (postępowanie administracyjne ogólne), przed sądami administracyjnymi oraz postępowanie egzekucyjne w administracji. Podstawowe zagadnienia z zakresu prawa finansowego zostały zawarte w rozdziale VI „Elementy prawa finansowego”. Wiadomości na temat głównych pojęć z zakresu prawa karnego ujęte są w rozdziale VII „Elementy prawa karnego”, natomiast w rozdziale VIII „Elementy postępowania karnego” przedstawiono najważniejsze kwestie z zakresu prawa postępowania karnego. Jak już wspomniano, w podręczniku wiele miejsca poświęcono zagadnieniom prawa cywilnego (rozdział IX „Elementy prawa cywilnego”), które ma fundamentalne znaczenie w działalności gospodarczej, a jego rola systematycznie rośnie także w sferze administracji publicznej (prywatyzacja zadań publicznych – podmioty prawa cywilnego coraz częściej realizują zadania publiczne zamiast organów władzy publicznej). Z tych przyczyn w rozdziale IX „Elementy prawa cywilnego” omówione zostały zagadnienia tzw. części ogólnej prawa cywilnego, prawo rzeczowe, prawo zobowiązań, a także w niezbędnym zakresie dokonano ogólnej charakterystyki prawa spadkowego oraz prawa rodzinnego. W rozdziale X „Elementy prawa pracy” przedstawiono podstawowe zagadnienia z zakresu tego prawa, a w rozdziale XI „Elementy prawa ubezpieczeń społecznych” – ogólne kwestie dotyczące prawa ubezpieczeń społecznych. Rozdział XII „Elementy postępowania cywilnego” poświęcony jest zagadnieniom związanym z tym postępowaniem w sprawach wynikających z prawa cywilnego materialnego, a także w sprawach z zakresu prawa pracy i prawa ubezpieczeń społecznych, oraz z postępowaniem przed sądami polubownymi. W rozdziale XIII „Elementy prawa prywatnego międzynarodowego” wyjaśniono podstawowe problemy tego prawa. Dynamiczny rozwój międzynarodowego ruchu osobowego oraz handlu międzynarodowego uzasadnia omówienie zasad wskazywania prawa właściwego, gdyż sprawy prywatne „z elementem obcym” nie tylko są faktem w działalności gospodarczej przedsiębiorców, ale także wymagają uwzględnienia w pracy organów administracji publicznej realizujących zadania np. w zakresie gospodarki nieruchomościami, nadzoru finansowego lub prawa aktów stanu cywilnego.

W niniejszym, czwartym wydaniu podręcznika, wprowadzone zostały zmiany i uzupełnienia do każdego jego rozdziału, wynikające ze zmian, jakie nastąpiły w prawie od daty trzeciego wydania w 2018 r.

Podstawowa wiedza prawnicza nabyta przez studiowanie niniejszego podręcznika będzie pomocna studentom kierunków ekonomicznych nie tylko w nauce wymienionych wyżej przykładowo przedmiotów prawniczych, ale także w nauce przedmiotów ekonomicznych (np. finansów publicznych, rachunkowości lub zarządzania). Jeszcze raz warto podkreślić, że podręcznik ten, jako kompendium wiedzy prawniczej, może okazać się przydatny również dla studentów innych kierunków studiów związanych z dziedziną nauk społecznych.

Stan prawny uwzględniono na 1 czerwca 2023 r.

Redaktor naukowy
Bogusława Gnela

Rozdział I

OGÓLNE WIADOMOŚCI O PRAWIE

1.1. Pojęcie prawa i jego funkcje

Pojęcie „prawo” jest wieloznaczne, może bowiem oznaczać np. prawo naukowe opisujące zjawiska, które zachodzą w przyrodzie lub w ekonomii (np. prawo popytu i podaży), albo obejmować reguły zagrożone sankcjami za ich nieprzestrzeganie, uznane lub ustanowione przez kompetentne organy władzy publicznej, obwarowane przymusem państwowym. W tym ostatnim przypadku pojęcie „prawo” oznacza tzw. **prawo przedmiotowe zwyczajowe lub stanowione**.

Jest wiele definicji prawa przedmiotowego stanowionego, ale najbardziej trafna wydaje się definicja, w myśl której tym prawem jest zbiór norm, czyli reguł postępowania pochodzących od kompetentnych organów władzy publicznej, na których straży stoi państwo stosujące przymus państwowy. Biorąc pod uwagę także prawo zwyczajowe (o którym dalej), można przyjąć, że **prawo przedmiotowe** to całość norm, czyli reguł postępowania, ustanowionych przez kompetentne organy publiczne lub wynikających z prawa zwyczajowego, uznanych i chronionych przez państwo.

W społeczeństwie funkcjonuje wiele norm (reguł) postępowania, ale nie wszystkie mają charakter norm prawnych. Tytułem przykładu można podać reguły dobrego wychowania, które nie są normami prawnymi, gdyż nie zostały ustanowione przez organy władzy publicznej, a państwo nie chroni ich przy użyciu środków przymusu, którymi dysponuje. Kogoś, kto łamie reguły dobrego wychowania, może spotkać dezaprobata ze strony innych osób, ale nie sankcja w postaci np. kary pieniężnej lub pozbawienia wolności. Prawo przedmiotowe jest ustanawiane celem przymuszenia jego adresatów do zachowania się zgodnego z treścią tego prawa. Ustawodawca stanowi prawo w interesie państwa, dla dobra społeczeństwa oraz ochrony człowieka, w tym obywatela, a za naruszenie tego prawa przewiduje określone sankcje.

Ze względu na sposób tworzenia wyróżnia się wspomniane już prawo zwyczajowe i prawo stanowione (pisane). **Prawo zwyczajowe** kształtuje się w określonej społeczności

przez długie lata i jest przez tę społeczność przestrzegane jako obowiązujące, a państwo uznaje je za obowiązujące wówczas, gdy nie jest ono sprzeczne z prawem stanowionym. Prawo zwyczajowe regulowało stosunki społeczne do czasu wykształcenia się państwa i jego organów ustawodawczych. W miarę rozwoju państwowości traciło na znaczeniu i obecnie jego rola, w porównaniu z prawem stanowionym, nie jest duża. Są jednak takie sfery, w których prawo zwyczajowe ma nadal znaczenie, np. w handlu międzynarodowym lub w stosunkach dyplomatycznych.

Od prawa zwyczajowego należy odróżnić **zwyczaj**, przez który rozumie się praktykę określonego postępowania powszechnie stosowaną w danym czasie, środowisku lub w stosunkach społecznych. **Zwyczaje nie mają charakteru normatywnego**, doniosłość prawną uzyskują wówczas, gdy odsyłają do nich przepisy prawa stanowionego. Przykładem mogą być przepisy prawa cywilnego, które odsyłają do ustalonych zwyczajów (np. przy tłumaczeniu oświadczeń woli) lub do przyjętych zwyczajów (np. przy interpretacji faktu przyjęcia oferty).

Prawo zwyczajowe ma charakter normatywny i dlatego sądy stosują jego normy bezpośrednio, natomiast **zwyczaj** stosowany jest przez sądy dopiero z mocy i w zakresie ustawowego odesłania zawartego w konkretnym przepisie.

Prawo stanowione (pisane) powszechnie obowiązujące na terytorium całego państwa tworzą kompetentne **organy państwowe** (np. parlament, Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, Rada Ministrów) przez uchwalanie lub wydawanie aktów normatywnych (np. ustaw, rozporządzeń wykonawczych). Wobec decentralizacji władzy publicznej władzę tę sprawują także **jednostki samorządu terytorialnego**: gminy, powiaty i województwa samorządowe, które mają kompetencję do stanowienia **prawa miejscowego**. Prawo miejscowe obowiązuje powszechnie jednak tylko na terytorium władztwa tego organu władzy, który je ustanowił (np. uchwała rady gminy obowiązuje na terytorium tej gminy). Prawo miejscowe może stanowić także np. **wojewoda** – jako **terenowy organ administracji rządowej**.

Wobec powyższego **prawo przedmiotowe** to ogół przepisów zawartych w aktach normatywnych oraz ogół uznanych norm prawa zwyczajowego, jakie obowiązują w danym państwie.

Od prawa przedmiotowego należy odróżnić prawo podmiotowe. **Prawo podmiotowe** to możliwość określonego zachowania się lub też możliwość domagania się określonego zachowania od osób do tego obowiązanych. Tytułem przykładu: właściciel ma prawo korzystania z rzeczy (np. jej używania) i rozporządzania nią (np. może ją sprzedać lub obciążyć zastawem), a także może ją posiadać i domagać się od wszystkich innych osób, aby wbrew jego woli nie pozbawiały go lub nie ograniczały w możliwości korzystania z wymienionych uprawnień (np. nie korzystały z rzeczy będącej jego własnością wbrew

jego woli). O tym, jaką treść ma prawo własności, decyduje ustawodawca, ale o tym, czy przysługuje ono konkretnemu podmiotowi prawa, decydują zdarzenia powodujące powstanie tego prawa (pierwotne i pochodne sposoby nabycia własności). Są takie prawa podmiotowe, o których treści decyduje wola stron – np. wierzytelność (prawo podmiotowe wierzyciela) wynikająca z umowy nienazwanej (np. z umowy menedżerskiej). Są również prawa podmiotowe o charakterze praw naturalnych, tj. godność i wolność człowieka, których nikt nie może go pozbawić, a rola ustawodawcy sprowadza się wyłącznie do ochrony godności człowieka i zakreślania granic jego wolności.

Prawa podmiotowe można systematyzować według rozmaitych kryteriów. Najbardziej przydatny jest podział praw podmiotowych na: względne i bezwzględne, majątkowe i niemajątkowe oraz zbywalne i niezbywalne.

Prawa podmiotowe względne są skuteczne tylko wobec określonej osoby lub osób – np. sprzedawca ma prawo żądać zapłaty ceny od kupującego, a poszkodowany ma prawo żądania odszkodowania od osoby zobowiązanej do naprawienia wyrządzonej mu szkody. Prawa podmiotowe **bezwzględne** są natomiast skuteczne względem wszystkich – np. właściciel ma roszczenie wobec każdej osoby nieuprawnionej do korzystania z rzeczy, aby nie naruszała jego prawa własności tej rzeczy.

Prawa podmiotowe **majątkowe** mają wartość w sensie ekonomicznym, a zalicza się do nich między innymi prawo własności (np. samochodu), użytkowanie wieczyste, wierzytelność o zapłatę ceny, patent lub prawo ochronne na znak towarowy. Prawa podmiotowe **niemajątkowe** wyrażają inne wartości niż ekonomiczne – np. prawo do czci, godności albo nazwiska.

Prawa podmiotowe **zbywalne** mogą być przeniesione na inną osobę (np. własność, użytkowanie wieczyste, wierzytelność o zapłatę ceny za rzecz sprzedaną). Prawa podmiotowe **niezbywalne** mogą należeć tylko do konkretnej osoby i nie można ich przenieść na inny podmiot prawa (np. członkostwo w spółdzielni, prawo do czci albo prawo odkupu).

Warto zapamiętać, że przykładowe wypowiedzi „mam prawo do miesięcznego urlopu wypoczynkowego” albo „mam prawo sprzedać swój samochód” dotyczą prawa podmiotowego, a stwierdzenia „prawo do urlopu wypoczynkowego reguluje Kodeks pracy” albo „umowę sprzedaży reguluje Kodeks cywilny” odnoszą się do prawa przedmiotowego.

Najważniejszymi **funkcjami prawa** przedmiotowego są: kontrola zachowań, rozdział dóbr i ciężarów (obciążeń) oraz regulacja konfliktów.

Na zachowania ludzkie można wpływać, wykorzystując sposoby normatywne (za pomocą przepisów prawnych) i nienormatywne (np. przez odpowiednie wychowywanie dzieci). Sposoby normatywne skuteczne są wtedy, gdy adresaci przepisów (norm) prawnych

znają ich treść. Obowiązkiwanie normy prawnej zawierającej nakaz lub zakaz jakiegoś postępowania nie oznacza, że owe nakazy lub zakazy będą respektowane przez osobę, która o nich nie wie. Zdarza się również, że nawet znając treść norm prawnych, dany podmiot nie chce się do nich zastosować. Aby skłonić adresatów norm do zachowań pożądaných przez ustawodawcę, przewiduje on sankcje za ich nieprzestrzeganie. Mogą to być przykładowo sankcje karne (np. kara pozbawienia wolności), odsetki ustawowe (za niespełnienie świadczenia pieniężnego w terminie), nieważność czynności prawnej albo przedawnienie roszczeń majątkowych. Niekiedy ustawodawca zachęca do zachowań zgodnych z normą prawną, przewidując różnego rodzaju gratyfikacje (np. prawo do znaleźnego w razie oddania znalezionej rzeczy). Poprzez system sankcji, a niekiedy nagród, ustawodawca wpływa zatem na pożądane przez niego zachowania podmiotów prawa. Podmioty prawa są różnie określane – np. w prawie cywilnym są to osoby fizyczne (ludzie), osoby prawne i tzw. niepełne osoby prawne.

Pojęcie rozdziału dóbr i ciężarów jest rozumiane szeroko i obejmuje także rozdzielanie uprawnień i obowiązków między podmioty prawa. Prawo powinno dokonać rozdziału tych dóbr i ciężarów w sposób sprawiedliwy. Jest wiele koncepcji sprawiedliwości, ale w każdej występuje zasada **sprawiedliwości formalnej** (reguła równej miary). Oznacza ona, że osoby, sytuacje, stany rzeczy, które pod istotnymi względami są podobne, powinny być podobnie traktowane (w podobnych sytuacjach podobne prawa). Natomiast o tym, jakie osoby, stany rzeczy lub sytuacje należą do tej samej kategorii wymagającej jednakowego traktowania, decydują reguły **sprawiedliwości materialnej**. Jest ich wiele, zgrupowane są w reguły sprawiedliwości rozdzielczej i sprawiedliwości wymiennej. Do reguł **sprawiedliwości rozdzielczej** należy między innymi zasada „każdemu stosownie do potrzeb” albo „każdemu stosownie do zasług”. W ocenie konkretnej sytuacji najczęściej zachodzi potrzeba odwołania się do wielu zasad tej sprawiedliwości, np. przy ustalaniu ustawowych zasad wynagradzania pracowników sfery budżetowej lub w uregulowaniu podatków, zaś w prawie karnym obowiązuje np. reguła, że kary powinny być wymierzane stosownie do winy sprawcy i ciężaru gatunkowego przestępstwa. Według reguł **sprawiedliwości wymiennej** sprawiedliwy jest natomiast podział, który wynika z dobrowolnie zawartej umowy (chcącemu nie dzieje się krzywda) – np. kupujący płaci określoną cenę za rzecz, ponieważ jest ona dla niego tyle właśnie warta.

Od reguł sprawiedliwości materialnej należy odróżnić reguły **sprawiedliwości proceduralnej**, służące do zapewnienia uczciwej procedury (postępowania) w danej kategorii spraw. Do standardów sprawiedliwości proceduralnej, np. w postępowaniu sądowym, należy zaliczyć w szczególności zasadę **bezstronności i niezawisłości sądu**, zasadę **równości stron procesu** oraz **prawo do obrony**.

Funkcja prawa w postaci **regulacji konfliktów** realizuje się w sytuacji, w której zasadność twierdzeń jednej strony kwestionuje druga strona. Konflikty mogą być zbiorowe (np. między pracodawcami i pracownikami) albo indywidualne (np. między dłużni-

kiem i wierzycielem). Istnienie konfliktów w społeczeństwie jest czymś naturalnym, a rola prawa sprowadza się do zapewnienia ich właściwego rozwiązania. Bez ingerencji prawa konflikty społeczne byłyby prawdopodobnie rozstrzygane w drodze przemocy (wygrywałby silniejszy).

Prawo reguluje wiele metod rozstrzygania konfliktów, a najważniejsze z nich to tryb umowny, mediacyjny, arbitrażowy i adjudykacyjny. W **trybie umownym** strony same rozwiązują konflikt przez zawarcie porozumienia (mają w tym zakresie pełną autonomię – np. ugoda pozasądowa). W **trybie mediacyjnym** oprócz stron występuje mediator, który pomaga stronom dojść do porozumienia przez wyszukiwanie takich rozwiązań konfliktu, które są przez nie akceptowane. W tym trybie autonomia stron jest również zachowana w zakresie wyboru mediatora, procedur i zasad rozwiązania konfliktu. W **trybie arbitrażowym** strony konfliktu mają także wpływ na wybór arbitra, procedury i zasad rozstrzygania sporu, ale decyzja arbitra o rozstrzygnięciu tego sporu ma charakter władczy, wiąże strony i podlega przymusowej egzekucji. Modelem tego trybu jest sądownictwo polubowne (arbitrażowe). W **trybie adjudykacyjnym** postępowanie zmierzające do rozstrzygnięcia sporu toczy się według zasad ustalonych przez ustawodawcę, strony nie mają wpływu na wybór adjudykatora, a wydane przez niego orzeczenie po uprawomocnieniu się jest wiążące dla stron i podlega egzekucji. Modelem tego trybu jest postępowanie sądowe. Postępowanie to jest jednak często przewlekłe, drogie i zawsze sformalizowane, a w orzeczeniach sądowych bierze się pod uwagę bardziej ich zgodność z prawem niż z wolą oraz interesem stron. Wobec tego sam ustawodawca w coraz szerszym zakresie popiera mediacyjne oraz pojednawcze lub polubowne metody rozstrzygania sporów.

Proces sądowy gwarantuje respektowanie zasad proceduralnej uczciwości i powinien być zastrzeżony dla rozstrzygania najpoważniejszych konfliktów, natomiast bez względu na tryb rozstrzygania sporów w każdej sprawie powinno być zagwarantowane konstytucyjne prawo do sądu.

1.2. Prawo a moralność

Normy prawne i normy moralne wyznaczają pewne reguły postępowania, lecz **norma prawna** jednej stronie przyznaje uprawnienia, a na drugą nakłada obowiązki odpowiadające tym uprawnieniom, natomiast **norma moralna** przewiduje moralny obowiązek postępowania w określony sposób – nikomu jednak nie przyznaje uprawnienia w rozumieniu prawa, czyli takiego, którego realizacji można się domagać przed kompetentnym organem. **Między prawem a moralnością zachodzi wiele różnic.** Prawo jest tworzone przy zachowaniu odpowiednich procedur, a z jego funkcjonowaniem wiąże się wiele instytucji (np. policja, sądy, zakłady karne, komornicy). Normę prawną można nie tylko stworzyć, ale także w odpowiedniej procedurze zmienić lub uchylić. Norm moralnych

W książce omówiono teorię prawa oraz elementy prawa konstytucyjnego, administracyjnego, finansowego, karnego, cywilnego, prawa pracy, ubezpieczeń społecznych i prawa prywatnego międzynarodowego.

W czwartym wydaniu podręcznika przedstawiono regulacje dotyczące m.in.:

- pracy zdalnej oraz urlopu opiekuńczego;
- doręczeń pism w drodze elektronicznej przez organ administracyjny;
- rozszerzenia ochrony konsumenckiej na niektórych przedsiębiorców będących osobami fizycznymi.

Opracowanie przeznaczone jest dla studentów kierunków ekonomicznych. Będzie również przydatne studentom innych kierunków studiów związanych z dziedziną nauk społecznych oraz każdemu, kto interesuje się prawem.

Książka została opracowana przez profesorów i adiunktów zatrudnionych w Instytucie Prawa Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie w Katedrach Prawa Cywilnego, Gospodarczego i Prywatnego Międzynarodowego, Prawa Konstytucyjnego, Administracyjnego i Zamówień Publicznych oraz Prawa Nieruchomości i Prawa Podatkowego. Większość autorów to także sędziowie, adwokaci lub radcowie prawni.

LEXOTEKA
więcej niż podręcznik

Poszukaj pozostałych podręczników
dostępnych online

www.lexoteka.pl

9788383287744 W04P01

ISBN 978-83-8328-774-4

9 788383 287744

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA: 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

Kup e-book i czytaj
w aplikacji Smarteca

CENA 79 ZŁ (W TYM 5% VAT)